

IV. ZÁPADOŘÍMSKÁ ŘÍŠE PO ROZDĚLENÍ STÁTU

Od roku 395 se východní a západní část římské říše vyvíjely odděleně. Nešlo však o vývoj zcela odlišný, mnohé problémy i způsoby řešení situací se dají porovnat. Stále se také alespoň do jisté míry udržovalo vědomí říšské jednoty.

Vláda mladšího z Theodosiových synů císaře **Honorio** (395–423), stejně tak jako dlouhé panování jeho nástupce, Theodosiova vnuka Valentiniana III. (425–455), byly silně poznamenány **vrcholícím stěhováním národů**. **Honorioův** dvůr, jenž r. 402 natrvalo přesídlil do **Ravenny**²⁷⁹ a na němž měl do r. 408 významné postavní *magister militum* **Stilicho**, napůl Vandal a napůl Říman, se snažil o co nejlepší spolupráci s důležitými „barbary“ této doby, **Vizigóty a Huny**. Smlouva s Vizigóty byla r. 405 upevněna vzájemnou výměnou rukojmí a zcela podobně tomu bylo i při uzavření nové smlouvy s Huny (r. 408). V obou případech byl jedním z rukojmí syn magistra militum Gaudentia Aëtius, pocházející z provincie Moesie, který tak navázal blízké kontakty s nejdůležitějšími mezinárodními partnery římského Západu. Říše se snažila o **politiku udržování rovnováhy v „barbarském“ světě**, o to, aby se „barbaři“ co nejvíce oslabovali vzájemnými boji. Navzdory všem Honoriovým a Stilichonovým opatřením však stejně došlo ke **třem pustošivým vpádům do samotné Itálie** – dvakrát šlo o Alarichovy Vizigóty, jednou o invazi Ostrogóta Radagaisa. Stilicho padl r. 408 za oběť antibarbarské reakci.

Úspěchem vlády bylo **usídlení vizigótských foederátů** v jižní Gallii, o kterém píšeme v předchozích kapitolách. Měli tu bránit říši proti „barbarům“, pronikajícím do Gallie ze severu, i těm, kteří se usídlili v Hispánii. Velkou zásluhu na jejich usazení v jihogallských provinciích měl Honorioův další významný a značně samostatně jednající vojevůdce **Constantius**. Severní hranicí gótských sídel byla řeka Loira, která se stávala **novou obrannou linií říše**, protože rýnskou hranici se už jen málokdy dařilo účinně bránit.

Honoriova doba nebyla prosta ani **uzurpací**, z nichž nejzávažnější bylo uchvácení moci **Constantinem III.** v Británii r. 407. S ním se totiž zdejší vojáci přesunuli do Gallie, což byl pro římskou **Británii** počátek konce. V Gallii si Constantinus III. počínal úspěšně a ovládl i Hispánii, r. 411 jej však vojevůdce Constantius zajal. K uzurpací s vážnými důsledky došlo i v **severní Africe**, kde r. 413 povstal *comes* **Heraclianus**. V Itálii, kde se vylodil, byl sice vojsky císaře Honorio poražen, ale jeho povstání znemožnilo dodat gallským Vizigótům dohodnuté množství obilí a jejich král **Athaulf**, panovník, jenž podle historika Orosia chtěl prý dokonce ovládnout římskou říši a nahradit ji říší Gótů, pozvedl na trůn opět někdejšího Alarichova spolupracovníka Prisca Attala. I Athaulfa však Constantius porazil. V r. 421 Honorius tohoto vojevůdce přibral jako spoluvládce (**Constantius III.**, který ještě téhož roku zemřel). Constantiovou manželkou byla Honoriova sestra **Galla Placidia**, která se v posledním období jeho vlády s Honoriem nepohodla a musela odejít do bezpečí na Východ.

279 Bylo to dalším znamením toho, že se římský svět stahuje do defenzivy.

Honoriova smrt zastihla Západ v situaci, kdy zde nebyl žádný dospělý dědic trůnu a nedalo se počítat s tím, že by východořímský vladař Theodosius II., jehož říše byla vystavena vpádům Hunů a Peršanů, mohl s úspěchem řešit problémy obrany Západu. Dvorští úředníci tehdy pozvedli na trůn jednoho ze svého středu, císaře **Johanna** (423–425). Jak Constantinus III., tak Johannes se dali provolat císaři kvůli záležitostem obrany určitých území. Hájení impéria jako celku se v pozdní antice stávalo stále obtížnějším.

Theodosius II. Johannovu vládu neuznal, ale nedokázal se na západořímský trůn prosadit sám, takže s Gallou Placidii a jejím synem vyslal do Itálie vojsko, které mělo dosadit malého Valentiniana. Johannes zase poslal svého tehdy ještě civilního úředníka **Aëtia** pro pomoc k Hunům.²⁸⁰ Ten jich sice přivedl s sebou údajně 60 tisíc a sám jim také velel, ale přišel pozdě, Galla Placidia dala už krátce předtím Johanna popravít. Nicméně s Aëtiem, který měl velký vliv na jedny z nejsilnějších „barbarů“ tehdejší doby, se usmířila, a tím začala jeho vojenská kariéra, která v roce 435 vyvrcholila spojením funkcí *magister utriusque militiae* a *patricius*. Často bývá označován za skutečného vládce římské říše místo císaře, nikdy se však nepokusil o uzurpaci císařské moci. Těch byla Valentinianova doba uchráněna.

Éra **Valentiniana III. a Aëtia** byla posledním obdobím západořímských vítězství. Podarilo se obnovit rýnskou hranici v Gallii, třebaže i hranice na Loiře byla nadále posilována. Římané se svými spojenci překazili v r. 451 Attilovi jeho plány na světovládu. Na území Západu byli usídleni **noví foederáti** (Burgundi, Alani, a i foederátní vztah k Hunům byl říši dlouho prospěšný), ve foederáty byli přeměněni Frankové-Saliové i část Ripuariů. Velkým problémem se ovšem stalo vandalské vylodění v severní Africe.

Ve vnitřní politice je tato doba poznamenána snahou císařovny-regentky střežit trůn pro jejího nezletilého syna, která se vyznačovala tím, že se vždy pokoušela mít proti jednomu mocnému muži říše v záloze jiného, případně je i štvát proti sobě (např. comita Africae Bonifatia proti Aëtiovi),²⁸¹ i tvrdým jednáním vůči její vlastní dceři, princezně Honorii, která pak údajně požádala o pomoc krále Attilu (bylo to před jeho tažením do Gallie).²⁸²

Dále zde pozorujeme silné snahy ozdravit **daňovou politiku**. V r. 441 vychází zákon, který měl zrušit všechna daňová privilegia i výjimky z *muner*,²⁸³ několikrát se objevují zákony, zasahující proti hrabivým vymahačům daní. Nově byla zavedena daň z obratu obchodníků (*siliquaticum*), protože příjmy státního rozpočtu byly vzhledem k nutným výdajům, hlavně na obranu, velmi nízké. Legislativa této doby je vůbec bohatá, objevuje se zde i norma, která posílila **nároky papeže**,²⁸⁴ jímž byl v té době **Lev Veliký**, na jeho primát v církvi na Západě. Valentinianovy zákony jsou obsaženy v Novellách ke Kodexu Theodosianu, do Kodexu samotného se dostala norma, kterou Valentinianus III. podepsal již jako

280 Často se uvažuje o legitimitě tohoto kroku. Hunové byli však západořímskými foederáty a Johannes se cítil být zákonným vládcem západořímské říše.

281 Prokopios považuje Aëtia a Bonifatia za „poslední Římany“.

282 Hunský král požadoval k této nevěstě údajně jako věno Galskou praefekturu (Marcell. Com. ad a. (mylně) 434; Joh. Ant. frg. 199, FHG IV, str. 613n; Priskos frg. 15n, FHG IV, str. 98n; Jord. Get. 223n).

283 Žádoucí účinek ovšem neměl.

284 Nov. Val. XVII.

sedmiletý – tzv. **citační zákon z r. 426**,²⁸⁵ který je důležitou součástí snah císařů 5. a 6. stol. uspořádat dosud platné normy římského práva. Častá je nejen v legislativě rétorika, která zdůrazňuje hodnotu svobody a občanství, a to ve spojitosti s úsilím o lepší obranu říše.

Po uklidnění zahraničně politické situace, zejména po smrti krále Attily, si mohl císař Valentinianus dovolit zakročit proti Aëtiovi, kterým se cítil být omezován, a proti němuž jej podněcovali i někteří dvorští úředníci. Sám se v září 454 podílel na jeho zavraždění.²⁸⁶ Rok nato podlehl pomstě dvou jeho „barbarských“ družiníků a na Západě opět nebyl žádný legitimní dědic trůnu.

Poslední dvacetiletí římské říše na Západě (obraz urychleného úpadku)

Po smrti vojevůdce Aëtia a vymření theodosiovské dynastie zabitím Valentiniana III. byl vývoj římské říše na Západě už jen jakýmsi epilogem k poslední době její slávy, spojené s Aëtiovými vítězstvími. Císař **Petronius Maximus** vládl jen necelé tři měsíce. Na svém útěku z Říma, který se chystal dobýt vandalský král Geiserich, byl vojáky a lidem dopaden a zabit.

Poté přišla doba vlády někdejších Aëtiových podřízených velitelů, z nichž prvním byl císař Avitus. **Eparchius Avitus** pocházel z významné galské senátorské rodiny. Již v mládí si získal přátelství galských **Vizigótů**, jejichž královský dvůr v Tolose poprvé navštívil r. 425. V roce 439 se jako *praefectus praetorio Galliarum* podílel na vyjednáváních s vizigótskými foederáty o míru uzavřeném s nimi po jejich povstání. Předpokládá se, že zde též ovlivnil výchovu jednoho ze synů Theodericha I., budoucího krále Theodericha II., který získal antické vzdělání i lásku k antické tradici. Jako soukromá osoba a přítel Gótů se Avitus podílel také na jednáních o jejich účasti na obraně Gallie za Attilova tažení r. 451.

Císař Petronius Maximus jej jmenoval do funkce *magister militum praesentalis* a opět ho využil jako vyslance k Vizigótům, aby si po svém nástupu na trůn s nimi zajistil mír. Když byl Petronius zabit, zdržoval se Avitus ještě u nich, a byli to právě **vizigótsí foederáti**, kteří jej tady 9. července roku 455 **provolali císařem**.²⁸⁷ Jeho krátkou vládu ukončili již roku 456 další z Aëtiových blízkých spolupracovníků, **magistri militum** Maiorianus a Ricimer, kteří jej porazili v bitvě u Placentie. Avitova kariéra i pád jsou dobrým příkladem toho, jak i vnitropolitické události říše v těch dobách silně závisely na podpoře „barbarů“, a jak se dál vyvíjela moc nejvyšších velitelů armády na Západě směrem, který určili vojevůdci Arbogast, Stilicho, Constantius a Aëtius. Po Aëtiově zavraždění byly pak důležité události na Západě zejména v rukou „barbarů“.

Integrační procesy byly jedním ze základních a nutných trendů římských dějin. (Na jejich počátku stálo už administrativní sjednocení Itálie po spojenecké válce v letech

285 CTh. I 4, 3.

286 Marcellinus Comes (Chron. ad a. 454) komentuje jeho smrt slovy: *Cum ipso Hesperium cecidit regnum, nec hactenus valuit relevari* (s ním říše západořímská upadla a až dodnes se nedokázala pozvednout). Psal v 6. stol.

287 Nejdříve k jeho svolání došlo v jejich sídelním městě Tolose (Toulouse), teprve poté v Arelate (Arles), sídle galského praefekta praetorio.

90/ 89 př. n. l.) V době velkého stěhování národů probíhaly však tyto procesy velmi často na Římu nezávisle a proti jeho vůli.

Ricimer byl, podobně jako ve 4. stol. Frank Arbogast, ryze „barbarského“, třebaže velmi vznešeného původu. Stal se jedním z Aëtiových vyšších velitelů, ale jeho konkrétní kariéru až do r. 456 neznáme. Uvedeného roku velel jako Avitův *magister militum* výpravě proti Vandalům na Sicílii²⁸⁸ a o rok později pomohl na západořímský trůn císaři Maiorianovi. V této době byl již nejen nejvyšším velitelem západořímského vojska, ale měl i titul patricia.

Maiorianus patřil k nejvýznamnějším pozdně římským panovníkům. Od února roku 457 měl titul *magister utriusque militiae* a na konci téhož roku se na základě **Ricimerovy vůle** a provolání vojskem stal západořímským císařem. Jeho zákony jsou obsaženy v Novellách, připojených ke Kodexu Theodosianu. Nechybí v nich legislativa proti hrabivým vymahačům daní, objevuje se tu snaha obnovit fungování kurií. Jako první západořímský císař (od smrti Theodosia Velikého) Maiorianus opět **osobně velel vojsku** a r. 460 odplul na výpravu proti **Vandalům** do Afriky.

Do Itálie se však vrátil jako poražený a jeho bývalý příznivec Ricimer jej nejen sesadil, ale dal také mučit a popravit (roku 461). Maiorianus nebyl totiž ochoten být loutkou v Ricimerových rukou. V listopadu r. 461 dosadil poté tento říšský vojevůdce a patricius dalšího císaře, rodáka z italské Lucanie, **Libia Severa**.

Ricimer byl v té době faktickým vládcem **Itálie**.²⁸⁹ V jižní **Gallii** vládl **Vizigótům** velmi samostatný král Eurich, **Frankové-Saliové**, kterým panoval Chlodvíkův otec Childerich, byli etablováni v Gallii na sever od Sommy, území mezi Sommou a Loirou nezávisle ovládal Říman **Aegidius**, *magister militum*, jmenovaný císařem Avitem nebo jeho nástupcem Maiorianem, který se opíral o pokračující foederátní vztahy s Franky-Salii, v údolí Rhôny existoval **burgundský** stát. Do severní **Hispanie** pronikali **Vizigóti**, část této diecéze (Gallaecia) byla obsazena **Svéby**. V **západořímské Africe** pokračovala vláda silného **vandalského krále** Geisericha. V Pannonii byli v té době usazeni **Ostrogóti a další „barbaři“**, v horním Podunají, v Noriku a Raetii, se udržovaly už jen zbytky římských posádek. V Dalmatii se po Aëtiově smrti vzbouřil a fakticky osamostatnil *comes Dalmatiae* **Marcellinus**, Aëtiův přítel, opírající se rovněž o jednotky Hunů, který se tu úspěšně udržel až do roku 468. Britannie se stále více dostávala pod vládu **Anglů, Sasů a Jutů**.

Římský Západ byl v oné době pestrou mozaikou států a území „barbarských“ etnik či osamostatněných římských velitelů, oblastí, které jen formálně vládl císař (či jeho vrchní vojevůdce). Vandalové navíc ohrožovali i poslední výspu ještě poměrně fungující císařské moci, Itálii. V roce 464 si západořímsští poslové v Konstantinopoli stěžovali, že **Itálie neobstojí**, pokud s Vandaly nebude uzavřen mír. Ještě téhož roku nebo v r. 465 navštívil kvůli otázce bezpečí Itálie krále Geisericha posel císaře Leonta, patricius Tatianus, jeho mírové nabídky však vandalský král nepřijal. Východořímská výprava proti Geiserichovi v r. 468 skončila fiaskem.

288 Zde jejich panství, stejně tak jako na Sardinii, Korsice, Baleárách a Pithyúsách v r. 474 oficiálně uznal Zénón.

289 V německy psané literatuře je tento vojevůdce nazýván *Kaisermacher*.

Císař **Libius Severus** zahynul přirozenou smrtí a do nástupu dalšího císaře ovládal část římského Západu, tu, která ještě podléhala císařům, Ricimer. Pravděpodobně také díky opoře v **Marcellinu Comitovi**, který spolupracoval již s císařem Maiorianem, se poté na západořímský trůn prosadil kandidát římského Východu **Anthemius**. Může o tom svědčit též titul patricia, jež Marcellinus od Anthemia obdržel, přičemž i nadále patriciát na Západě zastával rovněž Germán Ricimer. Existence dvou západořímských patriciů není sice výjimkou, za Valentiniana III. byl kromě Aëtia patriciem i Petronius Maximus. To však byl „civilní“ patricius vedle vojenského, zatímco nyní vedle sebe stáli dva patriciové vojenští – Marcellinus měl totiž od roku 461 titul *magister militum* a hlavně měl faktickou vojenskou moc. Vládl v Dalmatii samostatně, ale byl nakloněn staré římské imperiální myšlence, ochotný ke spolupráci s římským Východem, aby prospíval římskému Západu. Vystupoval proti vládě „barbara“ Ricimera, který se ještě neodvážil císaře na Západě zcela odstranit, ale zacházel s nimi jako se svými podřízenými.

Prokopius Anthemius se narodil v Konstantinopoli a také celou svou vojenskou kariéru absolvoval na území římského Východu. V roce 455 dosáhl na Východě konsulátu a hodnosti patricia, do níž byl jmenován císařem Markianem. Císař León, Markianův nástupce, s ním r. 467 vyslal do Itálie východořímské vojáky a dosadil jej na západořímský trůn. Jeho snaha opřít se o Marcellina Comita proti Ricimerovi a spolupráce římského Východu a Západu jsou jedněmi z posledních pokusů, jak zabránit úplnému ovládnutí západořímské části říše „barbary“.

Roku 472 došlo mezi Anthemiem a Ricimerem k občanské válce, v níž Ricimerovi pomáhal jeho synovec, budoucí burgundský král **Gundobad**.²⁹⁰ Gundobad měl přitom již v tomto roce též římskou vojenskou hodnost (pro Gallii). Několikaletá epizoda Anthemiovy vlády skončila tedy **zásahem dvou mocných „barbarů“**, kteří oba formálně byli římskými úředníky, ale rozhodovali samostatně, nezávisle na císaři vládnoucím na Západě i v Konstantinopoli.

S **vandalským královským rodem** byl spřízněn Anthemiův nástupce **Anicius Olybrius**, významný představitel římských senátorských kruhů. Po návratu Valentinianovy manželky Eudoxie z vandalského zajetí, kam upadla r. 455, si tento šlechtic a patricius vzal za ženu její mladší dceru Placidii. Protože Geiserichův syn Hunerich byl ženat s její starší sestrou Eudocií, stal se Olybrius Hunerichovým švagrem. Své nároky na vládu tak mohl opřít o příbuzenství s rodem Valentiniana III., a navíc o konkrétní mocenskou **podporu Vandalů**. Císařem jej opět provolal **Ricimer**.

Přes příbuzenství s Valentinianem III. byl v Itálii chápán jako jakýsi „vandalský císař“.

Nejvyšším západořímským vojenským velitelem se za něj po smrti Ricimera v r. 472 stal Burgund Gundobad.

Po Olybriově smrti byl v březnu roku 473 provolán z **vůle vojevůdce a patricia Gundobada** císařem velitel gardy předchozího panovníka, **Glycerius**. Západořímscí císařové sice ještě nastupovali, ale reprezentovali už daleko více tradici nežli faktickou moc. Roku 474 Glyceria sesadil jeho nástupce Iulius Nepos.

²⁹⁰ Marcellinus Comes již v této době nebyl naživu.

V této době nebylo císařství dědičné, zato se **dědičnost** začala projevovat **ve vysokých vojenských funkcích**. V Gallii zdědil po otci Aegidiovovi jeho postavení syn **Syagrius**, přičemž oba na svém území vykonávali moc vojenskou i administrativní, takže se jejich enkláva podobala království, a v Dalmatii zdědil po svém strýci Marcellinu Comitovi nejvyšší moc uvedený **Iulius Nepos**.

Prováděl zde politiku přátelskou vůči konstantinopolské vládě a císař León jej pověřil tažením proti Glyceriovi do Itálie. Po sesazení Glyceria byl Nepos sám provolán císařem. Opakovala se tedy podobná situace jako při nástupu Anthemia. V jeho době vypověděl vizigótský král Eurich foederátní smlouvu s Římany a **osamostatnil vizigótský stát**.

Ještě v období vlády Valentiniana III. a Aëtia (do r. 454/5) byla **jednota římského Západu** až na výjimky stále realitou. Marcellinus Comes v Dalmatii (od r. 454) a Aegidius v Gallii (od r. 461) se již přizpůsobili nové situaci, v níž centrální moc byla schopna postarat se jen o Itálii, a chránili svá území před „barbary“ podobně jako ve 3. století tzv. gallští císařové. Na římském Západě se po r. 455 nový typ moci, kde byly nejvyšší **administrativní a vojenské pravomoci spojeny**, začal prosazovat i mimo oblasti ovládané „barbarskými“ králi. Byl to na stávající poměry lépe adaptovaný, a tedy progresivní typ správy.

Sloučení vojenských a civilních pravomocí byzantských státních úředníků obsahovaly reformy císaře Hérakleia (610 – 641), kterými na Východě římské říše skončil dominát. Na Západě tedy cestou přirozeného vývoje vznikalo a prosazovalo se to, co na Východě jako reakci na situaci vytvářela císařská nařízení.

Muž, který sesadil Iulia Nepota, byl Říman z Pannonie, **Orestes**. Císař Nepos mu udělil tituly *magister militum* a *patricius* a on pak k jeho sesazení použil vojska, které mu svěřil k tažení proti Eurichovi do Gallie. Místo boje s bývalými vizigótskými foederáty dosadil na trůn svého šestiletého syna **Romula, řečeného Augustulus**, a sám panoval za něho. Nepos dál žil a také vládl v Dalmatii.

Za krátké vlády Oresta a Romula byla nejdůležitější událostí již vzpomínaná vzpoura „barbarských“ žoldnéřů v Itálii, vedených jejich velitelem **Odoakerem**.

Posuzujeme-li posledních zhruba dvacet let vývoje západořímské říše, lze zcela objektivně říci, že to byl již jen zřetelný přechod k vládě „barbarů“ na Západě. Legislativa západořímských císařů končí novellou císaře Anthemia (z roku 468). Nedlouho poté vydává vizigótský král Eurich první z tzv. barbarských zákoníků. Poslední velkou vojenskou akcí římského Západu uskutečnil císař Maiorianus (neúspěšné tažení proti Vandalům). Slavné bitvy byly pak v oblastech bývalé říše západořímské a v jejím blízkém sousedství zaznamenány už jenom v rámci „barbarského“ světa anebo mezi „barbary“ a Byzancí (s jedinou výjimkou, kterou bylo Chlodvíkovo vítězství nad Aegidiovým synem a nástupcem Syagriem). Území západořímské říše se v průběhu 5.– 6. stol. rozpadlo na království Vizigótů, Vandalů, Svěbů, Burgundů, Franků, Ostrogotů, Anglů a Sasů; před ostrogótskou v Itálii krátce existovala Odoakerova vláda, r. 568 vznikl v Itálii poslední z tzv. barbarských států, langobardský. **Evropa Římanů se na Západě změnila v Evropu „barbarů“**.